

МИРОН ФЛАШАР
Филозофски факултет
Београд

УДК 875–1.0:836.1–1.0

АНТИЧКА И КЛАСИЦИСТИЧКА ТЕОРИЈА ЛИРСКИХ ЖАНРОВА

Апстракт: Усвајање традиционалне поетике настале на основу античке песничке теорије и праксе пресудно одређује још и рад српских песника класициста из првих деценија XIX века. Тумач њихових песама отуда је и обавезан да своје интерпретације ослони на прескриптивне колико и дескриптивне ставове таквих поетика; надам се на оне поетичарске систематизације где се, уз епiku и драму, као трећи песнички род јављају „мањи песнички производи“, род унутар којег су све врсте песама и сви лирски жанрови подједнако подвргнути додатном и обухватном категорисању *ex materia, vel obiecto*.

Када сам у наслов овога саопштења унео одредбу *лирски жанрови*, знао сам да то може изазвати неке неспоразуме; па и осећај нелагодности код свакога који зна, све до у појединости, колико је заплетен посао дефинисање *лирике–лирскога*; посебно ако се држи на уму античко песништво и песништво класицизма, а приступа и једном и другом под утицајем оних схватања лирске поезије каква су развијена у време романтизма; а и до данас су доста присутна, делом као доктрина општег мишљења. Ипак, нисам се одлучио да у наслов саопштења – као одређење теме – ставим један други а данас доиста мало познати термин: *мањи песнички производи*; тим пре што је тај термин обухватнији а може изазвати утисак непримерене описности; па и побудити предубеђење да смо се предали у руке дефиницијским техникама истовремено формалистичким и непрецизним, таквим којима се не може поуздано омеђити област лирике, пространи домен песничког стварања који – што се једино већ отпрве чини јасним – лежи изван два друга велика домена, епског и драмског. Па и ово, наравно, само уколико се не одрекнемо тројне схеме песничких родова, у корист двојне, још Аристотелове.

Морали смо се дотаћи крупног питања систематисања песничких родова. За нашу потребу није га тешко конкретизовати. На пример, као питање да ли у античкој поезији лириком треба сматрати само мелику, монодијску и хорску; а у класицистичкој само оду, са химном и дитрамбом. А затим и

у преокренутом виду, као питање да ли у лирику смемо сврстати епиграм, елегiju, јамб. (Ове врсте барем у неким њиховим конкретизацијама и појавним облицима.) Чему се, неизбежно, придружује и питање о „родовској припадности“ буколске песме и идиле.

Многи су разложи са којих, у новијем времену, долази до неодлучног колебања и у историјском приказивању и у теоријском дефинисању области лирскога, нарочито када је реч о античкој и класицистичкој поезији. Изворни, у александријском раздобљу на старо грчко песништво примењени критериј – певачко извођење текста песме уз пратњу музичког инструмента, дакле онај критериј на основу којег је настао термин *мелика* (а и *лирика*), није се више могао смислено применити ни на песништво хеленизма, ни на римско песништво. Накнадни и нововековни, а у историској перспективи заиста скори критериј субјективности, критериј јаке и свим личне емоционалности који је изграђен тек у време романтизма, учинио се међутим не маломе броју теоретичара примењивим и на управо споменуте касније ступањеве развоја античке поезије; посебно на многе Католове песме, оне писане хеленистичким „лирским“ размерима (хендекасилаб, холијамб) а и на његове епиграме састављене у елегјском дистиху; затим на знатан број елегја из пера Тибула, Проперција, а и Овидија; па и на Вергилијеве хексаметарске еклоге, грађење, у креативном подражавању, према хеленистичкој буколици, посебно Теокритовој идили.¹)

Немам намеру да зађем у шуму од начелних проблема, неразрешених колико и расправљаних у раним покушајима дефинисања *лирикелирскога*. Желим просто да укажем, али не без потребне упорности, на чињеницу да је свако интерпретативно читање „мањих поетских производа“, па према томе и песама из неког „лирског жанра“ – ако не припадају античком или класицистичком песништву – у великој мери зависно од сврставања одређеног текста, а неретко чак и његових већих делова, не само у историјске врсте какве су елегја, химна, епистола итд., него и категоријску схему изведену *ex materia, vel obiecto*. Наиме, у процесу дефинисања лирике као песничког рода, те конституисања како лестивце лирских жанрова тако и врста песама уопште, пресудну улогу одиграли су неколики историјски чиниоци, и то, надасве, сразмерна дефиницијска непроблематичност епског и драмског рода, премоћ тројне схеме родова над двојном и продирање

¹ Индикативна су, у овој погледу, сведочанства што их пружају енциклопедијски приручници. Види на пример чланке у *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (A. Prminger, ed.), London-Basingstoke 1974, 464–465; G. von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart 1969, 458; *Meyers kleines Lexikon – Literatur*, Mannheim–Wien–Zürich 1986, 265.

реторичарских категорија исказа у теорију песништва. Традиционална поетика дескриптивно–нормативног усмерења, која је настала на основама античке песничке праксе и теорије а под дејством споменутих чинилаца, нудила је и српским класицистима парадигматске низове „краћих песама“ из античке, ренесансне и барокне поезије, као моделе за остваривање категорија *ex materia*, какве су епицедиј, енкомиј, протрептик и друге. Рад песника на одређеној песми, било да је она формално елегија или ода, епиграм или еклога, био је у највећој мери оријентисан према тим категоријама *ex materia*, што је имало за последицу релативисање парадигматске улога традиционалних врста при стварању одређеног текста.²⁾

У којој је ово мери тачно, а и битно за интерпретацију, може се показати на бројним примерима. Намерно се опредељујем за еклогу, и то најпре за једну од раних, славенских еклога Лукијана Мушицког.

Еклога на смрт Василија Петровића (1802) показује своју припадност категорији епицедија двојако. У тексту, реминисценцијама које је везују не само за Вергилијеву *Пету еклогу*, него и за *carmen lugubre* било које врсте. А већ и сами мотом: „*Durum; sed levius fit patientia, / Quidquid corrigere est nefas*“³. Наиме, овакав мото нема само вредност пригодног генералисаног исказа, готово сентенције. У питању су завршни стихови из Хорацијеве од I 24, а ова је, такође, епицедиј. Искодећи од ових јасних индиција за категорисање поменуте еклоге Лукијана Мушицког, интерпретација може да објасни, до у појединости, како топику и мотивику тако и стилизацију излагања и *ductus* мисли у томе песничком тексту.

Треба ли још и нагласити да у нормативно–дескриптивној поетици на коју су се ослањали песници српског класицизма прва два примера за *epicedium*, односно *carmen funebre*, јесу управо Хорацијева ода „*Quis desiderio*“ (I, 24) и Вергилијева *Пета еклога*?

Указујем подједнако сумарно, и на еклогу *Обрад и Златоје* Јована Хаџића⁴, српског класицисте и следбеника Лукијана Мушицкога. Већ опрезни гледамо одмах на мото: „*I secundo omine!*“ И овај мото стављен над класицистичку еклогу узет је из једне Хорацијеве оде (III, 11 стих 51). Ода је љубавна песма, а Хорације се у њој служи митском љубавном причом да би, кроз паралелу, осветлио актуалну животну ситуацију. (Ова техника била је развијена у елегији.) Значење Хорацијевих речи – „Пођи, под сретном звездом!“ – опет није

² Види нпр. Јожефа Григелја *Institutiones Poeticae in usum Gymnasiorum Regni Hungariae*, Вудае, 1809.

³ Лукијана Мушицког *Стихотворенија II*, Будим 1840, стр. 183.

⁴ Јован Хаџић, *Дела*, I, Н. Сад 1855, стр. 46.

само избор по смислу примереном садржини песме. Те речи део су митске сцене и директног, патетично стилизованог говора. Данаида, она једина која је поштедела смрти свога мужа, овога хитно одашиље. Њене су речи, у последњој строфи Хорацијево оде, заправо сажети *propempticum*. А текст Хаџићеве еклоге *Обрад и Златоје* може се поуздано тумачити, и на материјалној и на уметничкој равни, тек ако се чита као спој две категорије исказа назване *prophneticum* и *propempticum carmen* у категоризацији *ex materia*⁵.

Наиме, тек као песма поздрава упућен госту при његовом доласку, а затим и одласку, Хаџићева еклога постаје до краја разумљива, како у своме сликовном говору тако и у својим конкретним импликацијама. Под народним именима – која овде замењују античка којима се служио Мушици – крију се одређење личности из српског културног живота; а реч је о једној епизоди из Лукијановог живота; заправо о једном задржавању Лукијана Мушицког код пријатеља, али само на пропутовању⁶.

Нисам насумично скочио са теме о „лирским жанровима“ на примере узете из круга српске класицистичке еклоге. Прво, реч је о улози категорија *ex materia* у класификовању свих „краћних песничких производа“. Друго, обе споменуте еклоге, и Лукијанова и Хаџићева, имају мото из Хорацијевих ода, и то такав који непосредно указује на њихову припадност у категорије обележене терминима *epicedium* и *propempticum*. Треће, што је овде могло бити само назначено, за интерпретацију обе те класицистичке еклоге важне су и античке песме „лирскога жанра“ (ода, хеленистичка лирика), а такве које су у традиционалној школској и класицистичкој поетици навођене као меродавни модели за састављање споменутих категорија песама.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Flašar: DIE ANTIKE UND KLASSIZISTISCHE THEORIE DER LYRISCHEN GATTUNGEN

Es wird darauf hingewiesen, dass poetologische Ausführungen *de diversitate carminum ex materia vel obiecto* von grundlegender Bedeutung sind für jede Interpretation von Gedichten des serbischen Klassizismus.

⁵ Овде не улазим у дефиницијска колебања код термина као *isitirion*, *epibaterion*, *arobaterion*, *aropempticon*.

⁶ На историчност епизоде указује сам Јован Хаџић, *Дела I*, стр. 172 („Ова се еклога односи на Мушицког, који је у зимно време као администратор Епархије Горњокарловачке тамо к своме стаду путовао“). Отуда треба опрезно преиспитати претпоставке о утицају мотива из Вергилијеве *Лете* еклоге на ову песму Јована Хаџића (М. Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма*, Београд 1979, стр. 412).